

The basis and nature of the response against juvenile delinquency in the relevant laws of Iran and Scotland

Abstract

The need to identify the causes of juvenile delinquency and design special methods to correct and treat them in order to prevent the recurrence of crime that is consistent with the development of juvenile personality is one of the most important factors in establishing juvenile justice and its specific laws. Accordingly, the main purpose of this study is to make a comparative study of how Iranian and Scottish laws treat children in order to use the findings of the West, which make extensive use of criminological studies in this field. By studying the judicial system of the two countries, differences in issues such as: referral of cases, security and educational measures, special institutions, age of criminal responsibility, division of punishments, trial courts, the role of police in investigating children, the role The assistant in the trial and ... was identified. It should be noted that the Scottish legislature's attention to criminological findings and its application to the law, as well as their development, is one of the advantages of Scottish law over Iran. By studying the judicial system of the two countries, differences in issues such as: referral of cases, security and educational measures, special institutions, age of criminal responsibility, division of punishments, trial courts, the role of police in investigating children, the role The assistant in the trial and ... was identified. It should be noted that the Scottish legislature's attention to criminological findings and its application to the law, as well as their development, is one of the advantages of Scottish law over Iran.

Keywords: criminal responsibility, security measures, children, judicial system, criminal justice, age of criminal responsibility.

مبنا و ماهیت پاسخ علیه بزهکاری اطفال در قوانین موضوعه ایران و اسکاتلند

محمد مرادی^۱

محمد ابراهیم شمس ناتری^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۳/۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۱۵

چکیده

لزوم شناسایی علل بزهکاری اطفال و طراحی روشهای خاص برای اصلاح و درمان ایشان به منظور جلوگیری از تکرار ارتکاب جرم که همسو با تکوین شخصیت اطفال باشد از مهمترین عوامل ایجاد آیین دادرسی اطفال و قوانین مختص آن است. بر همین اساس هدف اصلی این تحقیق بررسی تطبیقی نحوه برخورد قوانین ایران و اسکاتلند با اطفال است تا از یافته های غرب که در این زمینه از مطالعات جرم شناسی بهره فراوانی می برند استفاده گردد. با مطالعه سیستم قضایی دو کشور تفاوت هایی در موضوعاتی نظیر: ارجاع پرونده، اقدامات تأمینی و تربیتی، نهادهای خاص، سن مسئولیت کیفری، تقسیم بندی مجازات ها، دادگاه های رسیدگی کننده، نقش پلیس در تحقیقات از اطفال، نقش مددکار در دادرسی و ... مشخص شد. لازم به ذکر است توجه قانونگذار اسکاتلندی به یافته های جرم شناسی و بکارگیری آن در قوانین و همچنین توسعه یافتگی آنها از برتری های قوانین اسکاتلند نسبت به ایران است.

واژگان کلیدی: مسئولیت کیفری، اقدامات تأمینی، اطفال، سیستم دادرسی، عدالت کیفری، سن مسئولیت کیفری.

^۱ دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول) Moradi.1360@ut.ac.ir

^۲ دانشیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تهران- فارابی، تهران، ایران، eshams@ut.ac.ir

مسئله بزهکاری کودکان واجد اهمیت است. زیرا اطفال در مرحله رشد و تکامل شخصیت هستند و پر واضح است که باید در جهت اصلاح و تربیت آنها اقدامات موثری به عمل آورد و از سوی دیگر باید جامعه در مقابل جرائم اطفال مصون بماند (صانعی، ۱۳۸۷: ۲۵). منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد.^۱ عدم مسئولیت اطفال به معنای رها کردن و به حال خود گذاشتن ایشان نیست بلکه دادگاه این اختیار را دارد که با توجه به اوضاع و احوال، در خصوص تربیت آنها اتخاذ تصمیم نماید. (اردبیلی، ۱۳۹۲: ۱۱۳) لازم به ذکر است دستگاه قضایی نوجوانان کشور اسکاتلند در قیاس با دیگر دستگاه‌های قضایی نوجوانان در غرب تفاوت‌های معنادار مفیدی دارد. در وهله اول، به دلیل ماهیت متمایز مدنی کشور اسکاتلند، جبران خسارت صرف از سوی طفل مرتکب و خانواده‌اش در اولویت نیست بلکه تمرکز بر برنامه‌های غیر کیفری نسبت به طفل است. ماهیت متمایز مدنی در کشور اسکاتلند به این جهت است که اقدامات غیر کیفری در این کشور توسط نهادهای غیر کیفری انجام می‌گیرد که مشابه آن در سایر کشورهای اروپایی نیست یا کمتر وجود دارد، نهاد گزارشگر از آن جمله است. نتایج مداخله‌های غیر کیفری در رابطه با اطفال و نوجوانان بزهکار در اسکاتلند بیانگر اثربخشی این اقدامات و کاهش تکرار جرم آنان است. بطور مثال در آزمایشی که در کشور اسکاتلند در سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵ به عنوان یک مدل دادگاه اطفال انجام شد به کاهش ۴۳ درصدی جرایم اطفال و نوجوانان منتج گردید. سیستم قضایی اسکاتلند در خصوص نوجوانان در طی دو قرن گذشته توسعه زیادی پیدا کرده است تا از این طریق بتواند رفتارهای سازمانی را که در فرایندهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی بروز می‌کنند را که برای کودکان مسئله آفرین بوده است کشف کند. دستگاه قضایی اطفال و نوجوانان اسکاتلند مطالعات طولی را درباره فضای بیرونی و درونی جرم انجام داده و از آنها کمک می‌گیرد. همچنین ماهیت منزل موقت را برای کودکانی که مرتکب جرم شده‌اند را پذیرفته است. در مطالعه قوانین و مقررات ایران راجع به کودکان و نوجوانان نسبت به تطبیق موضوعاتی چون قوانین حمایتی راجع به اطفال و نوجوانان در ایران پرداخته شده و حاصل این پژوهش نشان داد که در تدوین قوانین حمایتی اطفال و نوجوانان اصول قانون نویسی رعایت نشده است (جعفری و شجیرات، ۱۳۹۸: ۴۵). مقدمه پاسخگویی به بزهکاری اطفال تشخیص اقتضای تعقیب در قلمروی جرائم اطفال است. نتیجه بررسی اصول اقتضای تعقیب در قلمروی جرائم اطفال و نوجوانان در حقوق ایران، پی بردن به نمودهای قاعده‌ی اقتضای تعقیب در جرائم کودکان معارض با قانون در حقوق ایران و وجوه افتراق و اشتراک در جرائم اطفال و نوجوانان بوده است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۳). در مطالعه تطبیقی خدمات عمومی و عام المنفعه به عنوان کیفر جایگزین حبس اطفال و نوجوانان در قانون جدید مجازات ایران، نتایج، حاکی از نادیده گرفتن اهداف تربیتی و تنبیهی در تعیین مجازات حبس و تأثیرات منفی به لحاظ شرایط سنی و آینده‌ای برای اطفال و نوجوانان بودند (یوسفی زاده، معصومه، ۱۳۹۵: ۲۰۱).

۱- موارد ارجاع پرونده اطفال به سیستم دادرسی ایران

اقدامات تامینی درباره اطفال و نوجوانان بزهکار از نوع تربیتی و امداد رسانی است. قوانین کشور ایران، در اجرای تصمیم‌های تربیتی، دادگاه‌ها را در مواردی با سپردن اطفال بزهکار به کانون اصلاح و تربیت و با نظارت دادرس مقرر کرده است. (اردبیلی، ۱۳۹۴: ۱۱۰) مواد ۸۸ - ۹۵ قانون مجازات اسلامی حاکی از رویکرد جدید قانونگذار

^۱ تبصره (۱) ماده ۳۰۴.د.ک مصوب ۱۳۹۲

نسبت به کیفیت مسئولیت کیفری اشخاص کمتر از ۱۸ سال دارد که در طول قانونگذاری بعد از انقلاب بی‌سابقه بوده است. ضمن اینکه این مواد نشان دهنده مسئولیت تدریجی و حرکت قانونگذار به سمت تعیین معیار رشد جزایی است. ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی، تصمیم در مورد اشخاص ۹ تا ۱۵ سال تمام شمسی را بیان کرده است که به توضیح در خصوص بعضی از نکات مهم آن می‌پردازیم: منظور از «تسلیم طفل» در بند الف ماده ۸۸ این است که طفل یا نوجوان بزهکار از حیث نگهداری و حضانت و چگونگی رفتار و نظارت بر آن در اختیار شخص حقیقی یا حقوقی دیگر که دادگاه به مصلحت نوجوان بزهکار بداند قرار گیرد. اتخاذ چنین تصمیمی ارتباط با قیومیت و ولایت ندارد.^۱ طبق ماده ۱۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۹ سن بلوغ دختران ۹ سال تمام قمری است. بنابراین تبصره ۲ ماده ۸۸ قانون مذکور اشاره به نابالغ ۱۲ تا ۱۵ سال قمری دارد که ناظر به پسران خواهد بود.^۲ منظور از ۱۸ سال تمام کسی که ۱۲ ماه از ورود به سن ۱۸ سالگی گذشته باشد و لذا کسانی که ۱۲ ماه از ورود به سن ۱۷ سال گذشته را نمی‌توان ۱۸ سال تمام دانست و با توجه به این که عرفاً سالروز تولد فرد روز ورود وی به سن جدید است، لذا فردی که در سالروز تولدش دستگیر می‌شود را نمی‌توان ۱۸ سال تمام دانست.^۳ چنانچه رشد محکوم علیه کمتر از ۱۸ سال در دادگاه سال احراز نشود و چون بر وی ممتنع صدق نمی‌کند نمی‌توان مقررات ماده ۲ قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی یا ماده ۶۹۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ را اعمال کرد.^۴ همانطور که مشخص است، سن نقش مهمی در پیشگیری از وقوع جرم دارد.

سن و اقدامات پیشگیرانه در اطفال ارتباط تنگاتنگی دارند، چراکه در سنین پائین که شخصیت کودک در حال شکل گیری است، اقدامات پیشگیرانه موثر است. آنچه در این قسمت باید به آن اشاره کرد توجه به امر پیشگیری در مورد اطفال و نوجوانان است.^۵ قانونگذار در ایران به این امور «پیشگیری زودرس^۶، پیشگیری اجتماعی^۷» توجهی نداشته است و اقدامات تأمینی و پیشگیرانه را صرفاً زمانی قابل اعمال می‌داند که طفل مرتکب جرم شده باشد. در حالیکه اینگونه اقدامات که جنبه تربیتی داشته و برای اصلاح کودک و تربیت وی وضع شده است و در مقام دفاع از اجتماع و اعاده به آن است نیازی به ارتکاب جرم ندارد، پس پیشنهاد می‌گردد با توجه اینکه بخشی از مخاطبان حقوق کیفری، اطفال هستند، قانونگذار به این امر توجه لازم را داشته باشد (اردبیلی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۲۰۴).

۲ - موارد ارجاع پرونده اطفال به سیستم دادرسی در اسکاتلند

مطابق قانون آیین دادرسی اسکاتلند ۲۰۱۲^۸ مشخص می‌گردد که دلایل ارجاع شدن پرونده اطفال جهت رسیدگی در قانون دادرسی کودکان، متعدد و در حدود ۱۶ مورد ذیل اشاره است: ۱ - کودک به احتمال زیاد به دلیل فقدان مراقبت والدین، بدون دلیل رنج برده یا در معرض آسیب شدید سلامتی یا رشدی باشد. ۲ - ارتکاب جرمهای مطرح شده در جدول ۱ بر ضد کودک. ۳ - کودک با شخصی که جرم مندرج در جدول ۱ را مرتکب شده است ارتباط نزدیک داشته یا به احتمال نزدیک به قطع، مجبور به داشتن ارتباط است. ۴ - کودک عضوی از اعضای خانواده ای

^۱ نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۷/۲۳۳۹ مورخه ۱۳۹۲/۱۲/۷

^۲ نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۷/۱۱ مورخه ۱۳۹۳/۱/۱۶

^۳ نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۷۰/۱۰۲۲ مورخه ۱۳۹۲/۶/۲

^۴ نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۷/۱۵۸۹ مورخه ۱۳۹۲/۸/۱۹

^۵ نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه شماره ۷/۲۲۰ مورخه ۱۳۹۷/۱۰/۷

^۶ Early prevention of crime

^۷ SOCIAL PREVENTION OF CRIME

^۸ SCOTTISH CODE OF JUDICIAL PROCEDURE

باشد که جرائم مندرج در جدول ۱ در آن خانواده رخ داده باشد یا به عضوی از همان خانواده تبدیل شده باشد. ۵ - کودک در معرض شخصی است که احتمال آن می‌رود که مورد سوء استفاده وی قرار بگیرد یا احتمال آسیب دیدگی از جهت وی داشته باشد یا سلامتی، ایمنی و رشد او به طور شدید تحت تأثیر وی باشد. ۶ - کودک با شخصی که جرمهای جنسی^۱ بخش ۱۴، یا ۵ را مرتکب شده است ارتباط نزدیک داشته یا مجبور به داشتن ارتباط باشد. ۷ - کودک با شخصی که مشکل رفتاری با خانواده اش داشته ارتباط نزدیک داشته یا مجبور به داشتن چنین ارتباطی هست. ۸ - کودکی که در مکان امن تهیه شده توسط افراد مسئول محلی تحت بخش ۲۵ قانون سال ۱۹۹۵ ساکن باشد و موارد خاصی برای حمایت او نیاز باشد. ۹ - یک دستور مستمر در ارتباط با کودک وجود داشته باشد و موارد خاصی برای حمایت از او نیاز باشد. ۱۰ - کودک مرتکب جرمی شده باشد. ۱۱ - کودک از الکل استفاده کرده باشد. ۱۲ - کودک از مواد مخدر استفاده کرده باشد. ۱۳ - رفتار کودک بر سلامتی، ایمنی یا رشد کودک اثر بد جدی داشته یا دارد. ۱۴ - کودک ورای کنترل شخص مربوطه باشد. (غیر قابل کنترل) ۱۵ - کودک بدون دلیل موجه از رفتن به مدرسه سر باز زند. ۱۶ - کودک در معرض فشار روحی، احساسی یا هر نوع فشار دیگری که برای وادار نمودن وی جهت ازدواج یا ایجاد رابطه اجتماعی باشد یا در خانواده ای زندگی کند که مشابه شرایط ذکر شده باشد. (Criminal Proceeding in Scotland Scottish Government, 2012). با اندکی دقت پی می‌بریم که در بسیاری از موارد کودک مرتکب جرم نمی‌شود ولی به علت تهدیداتی که برای وی متصور بوده که ناشی از موقعیتی است که وی در آن قرار داشته و وضعیت خاص و حساس کودک ارجاع به دادرسی صورت می‌گیرد. البته با توجه به محتوای قانون اساسی اسکاتلند، مجازات برای اینگونه اطفال در نظر گرفته نشده است بلکه اقدامات پیشگیرانه تعیین شده که همگی ناظر به پیشگیری زودرس برای اطفال است. به عبارت دیگر قانونگذار اسکاتلندی به دو نوع پیشگیری توجه جدی داشته ۱- پیشگیری زودرس^۲ - ۲- پیشگیری اجتماعی^۳.

۳- سن مسئولیت کیفری اطفال در ایران

بر خلاف اسباب مانع مسئولیت کیفری که وجود آن باید در هر مورد خاص ثابت شود، عدم مسئولیت کیفری اطفال اماره ای است که به حکم قانون بزهکاران صغیر از آن مستفید می‌گردند (اردبیلی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۱۹۴). به موجب ماده ۸۸ قانون مجازات جدید و مواد دیگر فصل دهم، اطفال بزهکار بر اساس تعیین مجازات به سه گروه تقسیم میشوند. ۱- اطفال کمتر از ۹ سال شمسی که مطلقاً فاقد مسئولیت کیفری می‌باشند و حسب اشاره ماده ۱۴۸ ق. م. ا. مشمول اقدامات تأمینی و تربیتی قرار می‌گیرند. البته این ماده شامل پسران زیر ۱۵ سال که به سن بلوغ نرسیده اند نیز می‌شود. ۲ - اطفال میان سن ۹ تا ۱۵ سالگی که دارای مسئولیت کیفری بوده با توجه به نوع جرم ارتكابی سن و مسئولیت آنها متفاوت است. ۳ - نوجوانانی که در زمان ارتكاب جرم کمتر از ۱۸ سال شمسی دارند بسته به ماهیت جرم به یکی از مجازاتهای پیش بینی شده قانون محکوم می‌شوند. در مورد مرتکبان کمتر از ۹ سال شمسی حتی در صورت خطر ناک بودن، هیچ اقدام خاصی پیش بینی نشده است و این امر از دو جهت قابل ایراد است، از یک طرف دختران کمتر از ۹ سال شمسی و بیشتر از ۹ سال قمری که طبق ماده ۱۴۷ بالغ و بر اساس مفهوم ماده ۱۴۶ دارای مسئولیت کیفری هستند.

¹ SEXUAL OFFENCES

² Early prevention

³ social prevention

لازم به ذکر است باید میان طفل ممیز و غیر ممیز از حیث تحمل آثار رفتار، تمایزاتی قائل بود. نخست اینکه: طفل غیر ممیز به جهت عدم درک ماهیت اعمال انجام شده فاقد عنصر روانی است و به این جهت ارکان جرم برای طفل غیر ممیز کامل نخواهد بود. (نوربها، ۱۳۸۵: ۱۱۳). بنابراین به علت فقدان عنصر معنوی، اعمال انجام شده جرم نبوده و فرد دیگری که دارای عقل، بلوغ، اختیار بوده و سبب وقوع جرم توسط اطفال نابالغ (غیر ممیز) از باب قاعده تسبیب و سبب اقوی از مباشر مسئول است. طبق رأی وحدت رویه شماره ۳۰ مورخ ۱۳۶۴/۱۰/۳ هیئت عمومی دیوان عالی کشور و نیز تبصره ۲ ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی اصلاحی ۱۳۷۰/۷/۱۴ رسیدن به سن بلوغ کافی برای دخل و تصرف در اموال نبوده بلکه رشد وی باید در محکمه احراز گردد. (گلدوزیان، ۱۳۸۳: ۱۷۹). لذا چنانچه رشد محکوم علیه کمتر از ۱۸ سال در دادگاه صالح احراز نشود نمی توان مقررات ماده ۲ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۷۷ با اصلاحات بعدی یا ماده ۶۸۶ قانون م.ا. مصوب ۱۳۷۵ را در مورد وی اعمال نمود. (شمس ناتری، همان؛ ص ۴۰۰ - ۴۰۱).

۴ - سن مسئولیت کیفری در اسکاتلند

علیرغم افزایش سن تعقیب کیفری در اسکاتلند، سن مسئولیت کیفری در ۸ سالگی باقی مانده است. این اولین سنی است که می توان اطفال را به سیستم دادرسی اطفال با دلایل ارتکاب جرم یا رفتارهای سرکشانه ارجاع داد. بعضی از اطفال را که زیر ۸ سال دارند را می توان در نتیجه به گزارشگر ارجاع داد. (Criminal Government, 2012). (Scottish Proceeding in Scotland). موضوع و نکته معمول، تغییر و تحول سیستمهای عدالت بزرگسالان و اطفال در ۱۶ سالگی است. علیرغم بعضی تغییرات صورت گرفته در روند سیستم دادرسی اسکاتلند، تا رسیدن به وضعیت مطلوب، با تعدادی از کشورهای اروپایی فاصله دارد. هواداران افزایش سن مسئولیت کیفری بحث کردند که سیستم عدالت کیفری بزرگسالان آمادگی لازم جهت برآورده کردن نیازهای مجرمین ۱۶ تا ۱۷ سال را ندارد. با وجود تأسیس دادگاههای نوجوانان در اسکاتلند در سال ۲۰۰۳ مدارک روشنی وجود ندارد که از حضور نوجوانان ۱۶ تا ۱۷ سال در دادگاههای بزرگسالان نتایج حایز اهمیتی به دست آمده باشد. طرفداران ننگ داشتن سن مسئولیت کیفری در ۱۶ سالگی اظهار می دارند که این سن زمانی است که نوجوانان عموماً به درجه کافی بلوغ رسیده اند. این سن، سنی است که بچه ها از مدرسه فارغ التحصیل شده و همچنین سن قانونی ازدواج در اسکاتلند ۱۶ سالگی است.

۸ - تحقیقات مقدماتی در جرایم اطفال و نوجوانان

قانونگذار در قانون جدید آیین دادرسی کیفری به لحاظ مصلحت و رعایت حال اطفال و نوجوانان و تحقق هدف درمان و اصلاح، رسیدگی به جرم آنها را به منظور افتراقی بودن دادرسی این دسته از مرتکبین جرائم در صلاحیت دادگاه اختصاصی تحت عنوان دادگاه اطفال و نوجوانان قرار داده است (گلدوست، ۱۳۹۸: ۳۱۵).

تحقیقات مقدماتی جرائم افراد ۱۵ تا ۱۸ سال به جز جرائم موضوع ماده (۳۰۶) و (۳۴۰) این قانون که به طور مستقیم از سوی دادگاه صورت می گیرد به کار بردن واژه (چند) در نص قانون دلالت بر امکان سیستم تعدد قاضی دارد. این سیستم موجب می شود تا میزان دقت در رسیدگی به جرایم بالا رفته چرا که در این نوع سیستم قضات با در نظر گرفتن جمیع جهات با خرد جمعی تصمیم گیری می کنند و این امر در خصوص اطفال و نوجوانان که از

لحاظ سنی در دوران حساسی قرار دارند حائز اهمیت است. هر چند در رویه و اجرا به علت کمبود نیروی قضایی چنین امری به چشم نمی خورد. (گلدوست، همان؛ ۳۱۶).

تحقیقات از اطفال و نوجوانان در مواردی که دارای مقررات ویژه ای نباشد تابع مقررات عمومی ا.د.ک می باشد. پس نتیجه این می شود که بیشتر اقدامات در تحقیقات مقدماتی مانند مخاطب بزرگسال است از قبیل بازجویی، تفهیم اتهام^۱ و... البته با توجه به نوآوری های قانون جدید در زمینه جرائم اطفال و نوجوانان شایسته بود که اقدامات خاصی برای تحقیق از سوی قانونگذار پیشبینی می شد. در ماده ۴۲ ق.آ.د.ک مقرر شد بازجویی و تحقیقات از افراد نابالغ در صورت امکان باید توسط ضابطان آموزش دیده زن با رعایت موازین شرعی انجام شود. اقدام به بازجویی و تحقیق از افراد نابالغ توسط ضابطان آموزش دیده زن، هر چند مفید، ولی در تعارض با برخی دیگر از مواد همین قانون است. (خالقی، ۱۳۹۹: ۲۵۶)

در رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان، مقنن در قانون جدید، تحقیقات مقدماتی بعضی از جرائم را در صلاحیت دادگاه ویژه نوجوانان قرار داده است. مواد ۲۸۵ و ۲۸۶ و ۲۸۷ این قانون به مقررات افتراقی جرائم اختصاص داده شده است این در حالی است که در نظام دادرسی کیفری اکثر کشورها به جرم اطفال و نوجوانان مستقیماً در دادگاه ویژه اطفال رسیدگی می شود و تحقیقات مقدماتی جرم را در صلاحیت دادرسی قرار نمی دهند. صلاحیت دادرسی ویژه نوجوانان محدود به تحقیقات مقدماتی افراد ۱۵ تا ۱۸ سال است و افراد زیر ۱۵ سال و بالای ۱۸ سال و استثناً های مندرج در این ماده از موضوع آن خارج است. غالب جرائم اطفال سبک و کم اهمیت است و انجام تحقیقات آن باید توسط یک دادیار انجام شود و نیاز به ارجاع پرونده به بازپرس نیست. خصوصاً اینکه در واقع در دستگاه قضایی تعداد دایاران به مراتب بیشتر از بازپرسان است و به علاوه لازم نیست که تحقیقات مقدماتی جرائم اطفال منحصرأ در صلاحیت بازپرس باشد. (معاونت حقوقی قوه قضائیه، ۱۳۹۲، ۳: ۱۱۲-۱۱۳) از نظر قانونی مقام واقعی تحقیق بازپرس است (ماده ۱۹۲.د.ک)

۹ - صلاحیت دادگاه اطفال

صلاحیت دادگاه اطفال و نوجوانان در قانون آیین دادرسی کیفری جدید تحت عنوان تشکیلات و صلاحیت دادگاه کیفری بیان شده است. ماده ۳۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری در این زمینه مقرر داشته که به کلیه جرائم اطفال و افراد کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی در دادگاه اطفال و نوجوانان رسیدگی می شود در تبصره دو ماده ۱۰۴ مقرر داشته که هرگاه در حین رسیدگی سن مرتکب ۱۸ سال تمام تجاوز کند رسیدگی به اتهام وی مطابق قانون در دادگاه اطفال و نوجوانان ادامه می یابد چرا که ملاک صلاحیت دادگاه سن مرتکب در زمان ارتکاب جرم است و نه زمان رسیدگی در دادگاه. (گلدوست، همان؛ ۳۱۶) بنابراین وقتی مرتکب در زمان ارتکاب جرم کمتر از ۱۸ سال تمام سن داشته باشد طبیعی است که رسیدگی به آن در صلاحیت دادگاه اطفال است اگرچه هنگام رسیدگی از ۱۸ سال تجاوز کند. در ادامه تبصره مقرر داشته که چنانچه قبل از شروع به رسیدگی، متهم از ۱۸ سال تمام تجاوز کند رسیدگی به اتهام به حسب مورد در دادگاه کیفری یک و دو صورت می گیرد که این امر نیز خلاف اصل صلاحیت شخصی است. چرا

¹ Causing to understand

که همانگونه که قبلاً اشاره شد ملاک صلاحیت دادگاه سن مرتکب در لحظه ارتکاب جرم است در صورتی که اطفال و نوجوانان مرتکب جرمی شوند که در صلاحیت دادگاه کیفری یک یا دو یا دادگاه انقلاب با سیستم تعدد قاضی باشد به جرائم آنها در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان رسیدگی می شود و متهم از کلیه امتیازاتی که در دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می شود بهره مند است.^۱

۱۰- ترتیب رسیدگی و صدور رای

دادرسی جرائم اطفال و نوجوانان یک دادرسی افتراقی یعنی حاوی مقرراتی بعضاً متفاوت با دادرسی بزرگسالان است. دادگاه اطفال و نوجوانان برای رسیدگی جلسه رسیدگی را تعیین و به والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی طفل یا نوجوان، وکیل، دادستان و شاکی ابلاغ می کند. در جرائم تعزیری درجه ۶ و ۷ و ۸ و همچنین در جرائم تعزیری که مجازات قانونی آنها غیر حبس است و متهم و والدین یا سرپرست قانونی و همچنین در صورت داشتن وکیل، وکیل حاضر باشند و درخواست رسیدگی نمایند و موجبات رسیدگی فراهم باشد دادگاه بدون تعیین وقت رسیدگی و اتخاذ تصمیم می کند.^۲ همانطور که ملاحظه می شود در خصوص حاضر بودن شاکی ماده قانونی هیچ اشاره ای نکرده است. اگر شاکی حاضر نباشد تکلیف چیست؟! آیا دادگاه می تواند بدون تعیین وقت رسیدگی نماید. مگر اینکه در پرونده شاکی وجود نداشته باشد یا اینکه اعلام رضایت کرده باشد در این صورت دادگاه می تواند بدون حضور شاکی به موضوع اتهام رسیدگی نماید در غیر این صورت دادگاه چگونه می تواند در غیاب وی مجاز به رسیدگی باشد؟! (گلدوست، ۱۳۹۸: ۳۱۸) هرگاه مصلحت طفل موضوع تبصره ۱ ماده ۳۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری اقتضا کند ممکن است تمام یا قسمتی از دادرسی در غیاب او به عمل آید و رای دادگاه در هر صورت حضوری محسوب می شود.^۳ در هنگام رسیدگی حضور طفل ضروری نیست مگر اخذ توضیحات از وی برای صدور رای ضروری باشد. این هم در راستای اعمال اصل محدودیت حضور اطفال در محاکم است که در جهت کاهش تاثیرات منفی حضور در مراجع قضایی برای شخصیت وی است. (جوانمرد، ۱۳۹۳: ۱۷۵). مطابق ماده ۴۴۵ ا.د.ک آرای دادگاه اطفال و نوجوانان در تمامی موارد قابل تجدید نظر خواهی است.

۱۱- تشکیل پرونده شخصیت

پرونده شخصیت، پرونده ای جدا از پرونده اتهامی به رفتار مجرمانه و در واقع حاوی اطلاعاتی از شخصیت مرتکب این رفتار است. پرونده شخصیت از دستاوردهای جرم شناسی است و هدف از تشکیل آن شناخت بهتر شخصیت مرتکب به منظور اتخاذ تدابیر کیفری یا تامینی مناسب با آن است. (خالقی، ۱۳۹۹: ۷۴). رعایت اصل فردی کردن مجازات ها که یکی از اصول پذیرفته شده امروزی در حقوق کیفری به شمار می رود، در صورت وجود پرونده شخصیت متهم، بهتر و راحت تر صورت می پذیرد (همان، ۱۳۹۷: ۲۵۳) در مورد اطفال بزهکار هر گونه تصمیمی مبنی بر سپردن آنان به اولیاء و یا اعزام به کانون اصلاح و تربیت توسط دادگاه، تشکیل پرونده شخصیت و... باید بر اساس حالت خطرناک طفل فاقد مسئولیت کیفری باشد نه بر مبنای مسئولیت جزایی وی. (گلدوزیان، ۱۳۹۹: ۲۴۱) ماده ۲۸۶ ا.د.ک. اظهار می دارد تشکیل پرونده شخصیت در امور اطفال و نوجوانان توسط دادسرا یا

^۱ ماده ۳۱۵ ق.ا.د.ک مصوب ۱۳۹۲

^۲ تبصره ۲ ماده ۴۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری

^۳ ماده ۴۱۵ ق.ا.د.ک مصوب ۱۳۹۲

دادگاه اطفال و نوجوانان الزامی است. با رجوع به ماده ۳۰۲ ا.د.ک مشخص می‌گردد، تشکیل پرونده شخصیت شامل جرائمی که مستوجب مجازات اعدام، حبس ابد و جرائم تعزیری درجه ۱ تا ۶ و جرائم و مطبوعاتی و سیاسی است، هرچند ارتکاب جرم مطبوعاتی و سیاسی از سوی اطفال و نوجوانان تا حدودی با تردید مواجه است.

۱۲- ساختار و عملکرد دستگاه قضایی اطفال و نوجوانان در اسکاتلند

در اسکاتلند دستگاه دادرسی کودکان با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری^۱ سال ۲۰۱۲ تغییراتی در ساختار و عملکرد خودش ایجاد کرد. اگرچه اصول کلی در جریانی یکسان باقی ماند. بزرگترین تغییر در دستگاه، ایجاد هیئت منصفه ملی جدید بوده است که توسط نمایندگان ملی هدایت شد و توسط یک گروه اختصاصی به نام دادرسی کودکان کشور اسکاتلند حمایت شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد قسمت عمده پرونده های ارجاع شده در مورد اطفال و نوجوانان مربوط به افراد بدون جرم بوده اند در حالی که ۲۴ درصد از موارد شامل کودکانی بوده است که تنها مرتکب یک جرم شده اند. در این بین کودکانی که به سیستم قضایی ارجاع شده اند و بیش از یک فقره مرتکب جرم شده اند ۱۶ درصد است. این آمار نشان می‌دهند که حجم قابل توجهی از ارجاعات کودکان به سیستم کیفری زمانی است که هیچ جرمی ارتکاب نیافته است و شامل کودکانی می‌شود که در ابتدای تحقیق مشمول ۱۶ مورد اعلامی می‌شوند. (Croall, H.Mooney, G, and Munro, M. Eds, 2012, p 93.)

الف - گزارشگر

گزارشگر یک مقام رسمی دارای دستمزد است که در مورد دادرسی کودکان در اسکاتلند مسئول است. در حالی که هر فردی می‌تواند موردی را به گزارشگر ارجاع دهد، به طور خاص اکثر افراد ارجاع شده از سوی پلیس و تعداد کمتری از سوی مددکاران اجتماعی، معلمین یا دیگر افراد هستند. وظیفه گزارشگر بررسی افراد ارجاع شده بر اساس شواهد و قرائن است. همچنین تصمیم گیری پیرامون این موضوع که آیا حداقل یکی از زمینه های ارجاع به دستگاه دادرسی وجود دارد یا نه و آیا آن کودک نیازمند کمکهای اجباری است یا خیر از وظایف گزارشگر است (Scottish Government) Criminal Proceedings Database. 2012. اکثر افراد ارجاع شده (۸۰ درصد) منجر به دادرسی نشده اند زیرا معیارهای اجباری در نظر گرفته نشده و ضرورتی ثابت نشده است و یا دیگر معیارها برای ارتباط با کودک در حال حاضر مناسب نبوده است یا برای کودک بهتر بوده است به دلیل معیارهای غیر رسمی و حمایت بیشتر از دستگاه دادرسی دور بماند.

ب - دادرسی^۳

در اسکاتلند دادرسی اطفال و نوجوانان یک جلسه قانونی خصوصی است که برای در نظر گرفتن و تصمیم گیری در مورد زندگی کودکان یا افراد نوجوان که نیازمندی به مراقبت هستند ترتیب داده می‌شود. جلسه با حضور ۳ نفر تشکیل و با حضور [یک مرد و دو زن] رسمیت می‌یابد که به عنوان هیئت رسیدگی غیر تخصصی عمل می‌کنند.

¹ Code of criminal procedure

² Reporter

³ Trial

اعضای هیئت منصفه داوطلبی هستند و باید از طریق گستره وسیعی از مشاغل با پیش زمینه و منطقیهای اجتماعی انتخاب شوند. گزارشگر در دادرسی برای راهنمایی نمودن موضوعات قانونی و روشمند و جهت ثبت دلیل برای تصمیم گیری گروهی هیئت منصفه شرکت می کند. از کودکان و خانواده آنها یا ولی و قیم دعوت می شود در جلسه دادرسی حضور داشته باشند. وظیفه کلی هیئت منصفه این است که تصمیم گیری کند که آیا معیارهای مراقبت اجباری ضروری است یا خیر.

۳ اصل عمده که تصمیمات اعضای گروه بر آنها استوار است به شرح ذیل است:

الف) رفاه کودک در سراسر دوران کودکی که باید بسیار با اهمیت باشد.

ب) در نظر گرفتن سن و مراحل رشد کودک.

ج) دادن فرصت بیان نظرات به کودک و در نظر گرفتن این نظرات.

ج - دستورات نظارت اجباری

قانون الزام نظارت در سال ۲۰۱۳ دستورات نظارت اجباری (CSO)^۱ را مطرح می کند که بدین مفهوم است که یک فرد محلی دارای مسئولیت، مسئول حمایت کودک یا فرد نوجوان است و آن را تضمین می کند (Scottish Government Criminal Proceedings Database, 2013). آنها یک مددکار اجتماعی مجاز هستند. شرایط با معیارهای گوناگونی مانند الزام سکونت در یک محل خاص، منع افشاء سازی محل سکونت کودک، محدود نمودن حرکت رفتاری کودک، تعیین مکان در یک منزل امن، اجازه معاینه پزشکی یا انجام امور آزمایشگاهی، نظارت بر ارتباط کودک با فرد یا گروه یا اشخاص خاص و الزامی که از سوی فرد محلی دارای مسئولیت در ارتباط با کودک تعیین شده است می تواند از طریق افراد گروه عامل (CSO) انجام شوند. اگر موقعیتهای رفتاری کودک در شرایطی باشد که ضرورت حمایت، راهنمایی و کنترل رفتار کودک اقتضا کند یک گروه از عوامل (CSO) تشکیل می گردد. بر اساس اصل دخالت اندک، دادرسی باید باعث اجرا شدن سودمند حکم برای کودک و راضی کننده باشد. در واقع تحقیقات نشان می دهد که کودکانی که مشمول (HCS)^۲ بودند، برای خدمات مددکاری اجتماعی به مدت چندین سال قبل از این که اجباری شود شناخته شده بودند. خانوادهاى آنها دارای مشکلات چند جانبه و سخت مثل خشونت خانوادگی، سوء مصرف مواد مخدر و الکل، مشکلات سلامت روان و مالی را تجربه کرده اند و کودکانی که پیرو برنامه (HCS) بوده لند بسیاری از ناپایداری ها را تجربه کرده لند. این بررسی همچنین شواهدی را نشان می دهد که کودکانی که در یک دوره برنامه (HCS) کودکی را سپری نموده اند در معرض نظارت اجباری بوده اند.

د - مکان امن (منزل)^۳

¹ Compulsory Supervision Orders

² Hearing Children System

³ Safe house

معیارها در محدود نمودن رفتار کودکان یا قرارداد آنها در مکان امن هدف‌گزاری شلند که می‌تولند بر کودکانی تحمیل شود که در معرض خطر بالایی از گریختن باشند و رفاه فیزیکی، ذهنی، اخلاقی آنها در خطر باشد یا کودک دارای رفتار آسیب‌زا به خود یا شخص دیگر باشد.

۱۳- دادگاه‌های اطفال در کشور اسکاتلند

در سال ۲۰۰۳ دو پروژه آزمایشی دادگاه اطفال در کشور اسکاتلند برای ارتباط با مجرمان ۱۶ و ۱۷ سال و کودکان ۱۵ سال که باید با قضاوت دادگاه بدوی ارتباط داشته باشند کلید خورد. معیار برای ارجاع به دادگاه اطفال شامل ۳ یا تعداد بیشتری از ارجاعات پلیس به ناظر وضعیت یا مامور مراقبتی (PF) در یک دوره ۶ ماهه بوده است و دادگاه اطفال در هیچ دوره‌ای شکل‌گیری آسان نداشته است. دادگاه‌های اطفال تا سال ۲۰۰۹ یعنی زمانی که در بدست آوردن اهداف با شکست روبرو شدند با یک بازنگری کلی نیاز شد که به فعالیت ادامه دهند.

الف - دادگاه‌های جنایی کودکان زیر ۱۶ سال

کودکان بین ۱۲ و ۱۵ سال زمانی که مرتکب جرائم سنگین مثل تجاوز یا قتل یا جرمهای خاص رانندگی شدند در این دادگاه‌ها محاکمه شوند (Scottish Government Criminal Proceedings Database, 2012). تعداد کودکان زیر ۱۶ سال که مشمول رسیدگی در دادگاه‌ها شدند بسیار اندک است. در سال ۲۰۱۱ تنها ۴۷ کودک حداقل یک اتهام ثابت شده داشتند که یک تنزل شدید از سال ۹۸ که ۱۴۰ کودک محکوم شده بودند را نشان می‌دهد. اکثر این کودکان از سوی دستگاه دادرسی یا محکوم شدند یا یک اخطار یا رفع اتهام مطلق دریافت کردند. (Mc Ara.L. And Mcvice, (2010) p 67) کودکانی که به یک دوره زندان محکوم شدند به طور طبیعی زمان خودشان را در یک مکان امن سپری خواهند کرد اما زمانی که به سن ۱۶ سالگی برسند به سازمانهای ارتکاب جرم نوجوانان انتقال داده خواهند شد.

ب - دادگاه‌های جنایی افراد نوجوان بین ۱۶ تا ۱۷ سالگی

به استثناء افرادی که با دادگاه‌های اطفال در کشور اسکاتلند ارتباط دارند که گستره وسیعی از اختیارات جایگزین را ارائه می‌دهند، اکثر مجرمان بین ۱۶ تا ۱۷ سال تحت رویه‌های مشابه با مجرمان بزرگسال قرار می‌گیرند. در صورتی که شواهد کافی برای پیگرد قانونی وجود داشته باشد، موضوع آنها توسط پلیس به مامور مراقبتی ارجاع داده می‌شود. اگر مورد آنها مناسب برای رسیدگی باشد PF دادگاه رویه رسیدگی را باید تعیین کنند. (Mc Ara.L. and Mcvice, s.(2010) p.73). محکومیت مربوط به حبس معمولاً برای افراد ۱۶ و ۱۷ سال استفاده نمی‌شود. لازم به توجه است که تعداد کمتری از افراد ۱۶ تا ۱۷ سال از طریق دستگاه دادرسی کودکان با داشتن ساختار و عملکرد مشخص شده نسبت به افراد کم‌سال‌تر که مرتکب جرم شدند، مشمول عفو شدند. (Croall, H.Mooney , G , and Munro , M . Eds. p 37)

ج - دادگاه اقامه دعوی^۲

¹ Procurator Fiscal

² Action Court

همانطور که پیش از این ذکر شد یکی از اهداف سیاست های جدید در دادگاه های اطفال کشور اسکاتلند تغییر دادن مسیر افراد ۱۶ تا ۱۷ سال از اقامه دعوی در دادگاه های این کشور است. کاهش اقامه دعوی جنایی جهت گروه سنی فوق به طور خاص مطرح شده است که نشان می دهد ابطال مدل سیاست جنایی به طور خاص در بدست آوردن این گرایش موفق بوده است. با بررسی اطلاعات، مشخص می شود هیچ شواهد محکمی در مورد تغییرات در اقامه دعوی جنایی وجود ندارد. بین سالهای ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ یک افت کلی در مجموع احکام دادگاهی به مقدار ۱۵ درصد موجود است. همچنین یک افت ۲۵ درصدی در تعداد مواردی که منجر به هیچ اقدامی نشده است وجود دارد و نسبت افرادی که مشمول یک حکم غیر دادگاهی شده اند در مقایسه با مقادیر قبلی در سال ۲۰۱۰ حدود ۸ درصد کاهش یافته است.

با بررسی تاریخی قانونگذاری در ایران مشخص می‌شود در سال ۱۳۹۲ با تصویب قانون جدید، سیاست جنایی ایران در حوزه تقنین و اجرا دچار تحول شده است. هر چند دیدگاه افتراقی، دیدگاه صحیحی است اما قانونگذار ایرانی در حوزه اطفال و نوجوانان از این دیدگاه برداشت درستی نداشته است باری که قانونگذار سعی کرده اطفال و نوجوانان را با توجه به وضعیت خاصی که از لحاظ رشد و نمو و شکل‌گیری شخصیت دارند تا حد امکان از اصطکاک با سیستم قضایی دور بدارد لیکن به نظر می‌رسد در این عرضه چندان موفق نبوده است.

در قانون آیین دادرسی کیفری اسکاتلند رشد کیفری به مرحله ای اطلاق می‌شود که طفل و نوجوان زشتی جرم و برچسب مجرم بودن را درک می‌کند. که اساساً از عرف این کشور ناشی می‌شود. همچنین رفاه کودک از اهمیت زیادی برخوردار است کودک قبل از اینکه وارد مرحله دادرسی شود ابتدا با نهادهای غیر کیفری از قبیل گزارشگر، اجرای اعمال دستورات نظارت اجباری، سیستم رسیدگی کودکان، مکان امن (منزل) روبرو می‌شود و در ادامه و وجود ضرورت به مرحله کیفری وارد می‌شود. تقسیم بندی تخصصی دادگاه‌ها در اسکاتلند که دادگاه‌ها به زیر ۱۶ سال ۱۶ تا ۱۷ سال و دادگاه اقامه دعوا، نشان دهنده نگاه ویژه قانونگذار اسکاتلندی به سن اطفال است. موضوعی که چندان مورد توجه قانونگذار ایرانی نبوده است. دلایل ارجاع شدن پرونده کودکان به سیستم دادرسی در ایران، مسبوق به ارتکاب جرم است ولی در سیستم دادرسی کیفری اطفال در اسکاتلند ۲ مورد از ۱۶ مورد ارجاع پرونده به سیستم دادرسی بدون ارتکاب جرم از سوی طفل صورت می‌گیرد. قانون کشور اسکاتلند اساس ارجاع پرونده‌های اطفال به دادرسی کیفری را پیشگیریهای اجتماعی زودرس قرار داده است اما قانون گذار ایران توجهی به این روند نداشته و صرفاً به تعدادی اقدامات تأمینی بسنده کرده است. دستگاه دادرسی در ایران برای رسیدگی به پرونده اطفال اقدام نوآوری‌هایی تحت تاثیر یافته‌ها و آموزه‌های جرم‌شناسی وارد مرحله تحقیقات شده است هرچند که مواردی از قبیل بازجویی، تفهیم اتهام، و... مانند دادرسی بزرگسالان است. لیکن در کشور اسکاتلند دادرسی یک جلسه خصوصی برای تصمیم گرفتن در باره زندگی کودک است و یک مقام رسمی به نام گزارشگر وجود دارد که در مورد دادرسی مسئول است که کاملاً متناسب با شرایط دوران کودکی است و مشابه آن در حقوق ایران، مددکار اجتماعی است که البته مسئولیتی در دادرسی ندارد. اقدامات تأمینی پیش بینی شده در هر دو کشور برای اطفال تا حدودی تشابهاتی دارد که در متن مقاله به آنها اشاره شده است. دادگاه اطفال در حقوق ایران به کلیه جرائم اطفال از سن ۹ الی ۱۸ سالگی رسیدگی می‌نماید در حالی که در اسکاتلند دادگاه اطفال متنوعی در زمینه جرائم اطفال فعالیت می‌کنند. اطفال در ایران بین سنین ۹ تا ۱۵ سالگی دارای مسئولیت کیفری بوده و کمتر از ۹ سالگی دختران و ۱۵ سالگی پسران مسئولیت کیفری وجود ندارد. لازم به ذکر است سن رشد کیفری یکی از نوآوری‌های قانونگذار بوده که تحت تأثیر آموزه‌های فقهی به حوزه قانونگذاری وارد شده است اما سن مسئولیت کیفری در اسکاتلند سابقاً ۸ سالگی^۱ بوده است که یکی از پایین‌ترین سنین مسئولیت کیفری در نوع خود بوده است لذا با مخالفت‌های زیادی رو به رو شد که در نهایت سن مسئولیت کیفری در قانون سال ۲۰۱۹ دوازده سال اعلام شد.^۲ سیاست جنایی در مورد اطفال افتراقی و مسئولیت کیفری نقصان یافته است. البته سیاست جنایی اسکاتلند در مورد اطفال شکل توسعه یافته‌تر دارد. ویژگی دستگاه کیفری ایران در مورد اطفال کودک محور است ولی دستگاه کیفری اسکاتلند

1. Scottish Government Criminal Proceedings Database. (2012).

2 The Age of Criminal Responsibility (Scotland Act) (2019) .

کودک محوری — جامعه محوری است. با مشاهده مداخله نهادهای جامعه محور (غیر کیفی) در روند رسیدگی مانند گزارشگر، کار گروه دستورات نظارت اجباری و ... می توان به این نتیجه رسید.

۱. اردبیلی، محمد علی (۱۳۹۳)، *حقوق جزای عمومی*، جلد سوم، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
۲. اردبیلی، محمد علی (۱۳۹۳)، *حقوق جزای عمومی*، جلد دوم، چاپ ۳۰، تهران: انتشارات میزان.
۳. بازگیر، یدالله (۱۳۷۵)، *علل نقض آرای کیفری در شعب دیوان*، تهران: انتشارات حقوقدان.
۴. جعفری، امین؛ شجیرات، مریم (۱۳۹۸)، «بررسی تطبیقی قوانین حمایتی اطفال و نوجوانان در ایران و مصر» *فصلنامه حقوق کودک*، دوره اول، شماره دوم، ص ۴۵-۶۹.
۵. جوانمرد، بهروز (۱۳۹۰)، *فرایند دادرسی در حقوق کیفری ایران*، چاپ دوم، تهران: انتشارات بهنامی.
- ۶.
۷. خالقی، علی (۱۳۹۹)، *نکته ها در آیین دادرسی کیفری*، چاپ ۱۵، تهران: موسسه مطالعات پژوهشهای حقوقی شهر دانش.
۸. زراعت، عباس؛ مهاجری، علی (۱۳۷۸)، *شرح قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری*، جلد ۱ و ۲ تهران: انتشارات نشر فیض.
۹. سید اصفهانی، حسام الدین (۱۳۸۷)، «مرحله پیش از محاکمه در دادرسی ویژه نوجوانان»، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه مفید قم.
۱۰. شمس ناتری، محمد ابراهیم (۱۳۹۵)، *حقوق جزای عمومی*، جلد اول، چاپ سوم، تهران: انتشارات میزان.
۱۱. صانعی، پرویز (۱۳۸۲)، *حقوق جزای عمومی*، تهران: انتشارات طرح نو.
۱۲. گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۹)، *بایسته‌های حقوق جزای عمومی*، چاپ ۲۴، تهران: انتشارات میزان.
۱۳. گلدوست جویباری، رجب (۱۳۹۸)، *آیین دادرسی کیفری*، چاپ ۱۲، تهران: انتشارات جنگل.
۱۴. محمدی ایروانلو و همکاران (۱۳۹۵)، «بررسی تطبیقی مسئولیت کیفری اطفال در حقوق جزای ایران و جمهوری آذربایجان»، *کنگره بین المللی علوم انسانی*.
- ۱۵.
۱۶. معاونت آموزشی قوه قضائیه (۱۳۸۷)، *آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی، سلسله پژوهشهای فقهی - حقوقی، عفو و گذشت در حدود*، تهران: انتشارات نشر قضاء.
- ۱۷.
۱۸. نوروزی، بهروز؛ مهرا، نسرین؛ صفاری، علی؛ مهدوی ثابت، محمد علی (۱۳۹۶)، «اصل اقتضاء تعقیب در قلمرو جرائم اطفال و نوجوانان در حقوق ایران و انگلستان»، *فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، دوره ۱۲، شماره ۴، ص ۱۵۳-۱۸۴.
۱۹. یوسفی زاده، معصومه (۱۳۹۵)، «مطالعه تطبیقی خدمات عمومی و عام المنفعه به عنوان کیفر جایگزین حبس اطفال و نوجوانان در قانون جدید مجازات ایران و اسناد بین المللی»، *تحقیقات جدید در علوم انسانی*، شماره ۳، ص ۲۱۳-۲۰۳.

20. Munro, M., Mooney, G., & Croall, H. (2010). "Criminal justice in Scotland: Overview and prospects". *Criminal Justice in Scotland*, 261-278.

21.Scottish Government. (2012). “Criminal proceeding in Scotland 2011-2012”.
<https://www.gov.scot/publications/criminal-proceedings-scotland-2011-12/>

22.Scottish Government. (2013). “Criminal Proceedings in Scotland, 2012-13”
<https://www.gov.scot/publications/criminal-proceedings-scotland-2012-13/pages/6/>

23.Scottish Government, (2019). “Age of Criminal Responsibility (Scotland) Act 2019”.
<https://www.legislation.gov.uk/asp/2019/7/contents/enacted>